

KOXLEAR IMPLANTATSIYADAN KEYIN BOLANI REABILITATSIYA QILISH MASALALARI

Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'affor o'g'li
Jizzax Davlat Pedagogika Instituti
"Maxsus pedagogika" kafedrası o'qituvchisi
e-mail: haqberdiyevjamol1992@gmail.com
telefon: +998915667255

Anotatsiya.

Maqolada koxlear implantatsiyadan keyin kar bolalarning nutqini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, bolalarning umumiy nutq protsessorini yaxshi sozlash, aloqa ko'nikmalarini rivojlantirish, asbobdan foydalangan holda atrofdagi tovushlarni va nutqni eshitish qobiliyatini rivojlantirish, til qobiliyatini rivojlantirish, og'zaki nutqni rivojlantirish, og'zaki bo'lmagan aql va boshqa aqliy funksiyalarni va motorli ko'nikmalarni, suningdek bolaga va uning oilasiga psixologik yordam e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Koxlear implantant, reabilitatsiya, nutqiy protsessor, lokalizatsiya, chastota, integratsiya, vizual tafakkur.

Bola hayoti davomida ijtimoiy tajribani, umuminsoniy va milliy odob axloq normalarini egallab boradi, ta'lim oladi va asta sekin har tomonlama aqliy va jismoniy jihatdan yetilib boradi. Eshitishda nuqsoni bor bo'lgan bolalarda bu jarayon qiyinchilik bilan kechadi, ular kattalarning yordamiga ko'proq bog'liq bo'ladi. Koxlear implantatsiyadan so'ng bolalarning eshitish idrokini va nutqini shakllantirish, o'zgalar nutqini tushunish va so'zlash, muloqot qila bilishga o'rgatish, nutqini me'yorda eshituvchi bola nutqining darajasiga yetkazishdan iborat. Eshitish qobiliyatining buzilishi bo'lgan bolani og'zaki nutq bilan to'liq egallash suhbatdoshning so'zlashuv nutqini ancha erkin tushunish va boshqalar uchun aniq, tushunarli gapirish qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi. Og'zaki nutqni shakllantirish tinglash eshitishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarining eshitish qobiliyatini doimiy ravishda individual eshitish vositalaridan foydalangan holda rivojlantiradi. Bir qancha Surdopedagog o'qituvchilar E.L. Goncharova, I.V. Koroleva, O.I. Kukushkina, E.V. Mironova, O.S. Ni-Kola, A.I. Sataeva, N.D. Shmatko koxlear implantatsiya jarrohligidan so'ng bolalarni har tomonlama psixologik va pedagogik reabilitatsiya qilish zarurligini isbotladi.

Koxlear implantatsiya va uning keyingi reabilitatsiyasi jarayonida bola holatining o'zgarishi Surdopedagogikada yangi hodisa paydo bo'lishiga olib keldi. Bolani koxlear implantatsiyaga o'rgatish sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda, xalq ta'lim tizimi uchun nisbatan yangi hodisa. Koxlear implantatsiya (CI) natijasida olingan eshitish qobiliyatidan to'liq foydalanish uchun bolalar

operatsiyadan keyingi reabilitatsiyaga muhtoj. Busiz tabiiy eshitish-nutq xatti-harakatlari ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda koxlear implantatsiya jarrohligidan so'ng maqbul natijaga erishish mumkin emas.

Koxlear implantatsiyadan keyingi reabilitatsiya kursining asosiy maqsadi bolani og'zaki va og'zaki bo'lmagan ovoz signallarini idrok etish va tushunishga o'rgatish, shuningdek nutqni rivojlantirish uchun yangi eshitish sezgilaridan foydalanishni o'rgatishdir. Operatsiyadan keyingi reabilitatsiya jarayoni mutaxassislar guruhining ishtirokini o'z ichiga oladi: audiologlar, psixologlar, nutq terapevtlari, surdopedagog va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarni koxlear implantatsiyadan so'ng reabilitatsiya kursi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat.

- Koxlear implantatsiya uchun nutq protsessorini sozlash.
- Eshitish qobiliyatini va nutqini rivojlantirish.
- Bolaning umumiy rivojlanishi - xotira, e'tibor, vosita qobiliyatlari, og'zaki bo'lmagan aql.
- Bolaga va uning oilasiga psixologik yordam.

Nutq protsessoriga ulanish

Koxlear implantatsiya operatsiyasidan 3-4 hafta o'tgach, nutq protsessori implantga va uning dastlabki konfiguratsiyasiga ulanadi. Audiolog, eshitish sezgilarini shakllantirishda maqbul samaraga erishgan holda, nutq protsessorini sozlash bilan shug'ullanadi. Shu daqiqadan boshlab bola tovushlarni eshitishi mumkin, ammo ularni to'g'ri idrok etish va tushunish uchun audio o'qituvchisi bilan uzoq darslar talab qilinadi. Yosh bolalarda nutqiy protsessorni birinchi kiritish va sozlash juda murakkab jarayon, chunki ular o'zlarining his-tuyg'ularini hisobga olishlari mumkin emas, hatto ular eshitish tajribasiga ega bo'lsalar ham. Shuning uchun signalga shartli motorli reaksiyani ishlab chiqish uchun maxsus pedagogik mashg'ulotlar kerak (masalan, piramidaga halqalarni paxta ustiga qo'yish, barabanni urish uchun kublarni avtomobil korpusiga yig'ish yoki 'pa-pa-pa' uchun qutiga tugmalarni tashlash va hk).

Bolada eshitish qobiliyatini rivojlantirish uchun mashg'ulotlar operatsiyadan oldingi bosqichda boshlanishi va operatsiyadan keyin (tikuvlarni olib tashlaganidan bir hafta keyin) nutq protsessori yoqilmaguncha davom etishi muhimdir.

Ushbu bosqichdagi darslarning asosiy maqsadi koxlear implantatsiyaga kirishga tayyorgarlik ko'rish, ya'ni tovushga shartli refleksli motorli javobni ishlab chiqish. Ushbu mashg'ulotlar jarayonida bola ham tizimli ishlarga o'rganadi, u qat'iyatlilik, tinglash qobiliyatini rivojlantiradi.

Koxlear implantatsiyaning nutqiy protsessorini birinchi sozlashdan so'ng, bola faqat juda baland tovushlarni eshitishi mumkin (u umuman ko'rsatmasligi mumkin), lekin asta-sekin yangi sezgilarga moslashish, sozlash, o'rganish, tinch

tovushlarni idrok etish natijasida erishiladi. Bu yerda o'qituvchining kuzatuvu juda muhim, bu bolaning past chastotali va yuqori chastotali tovushlarni aniqlash qobiliyatini rivojlanishini baholashi kerak. Xususan, sozlamaning yetarliligi uchun foydali mezon bolaning past chastotali, o'rta chastotali va yuqori chastotali fonemalarni yoki so'zlarni eshitish qobiliyatidir.

Eshitish qobiliyatini va nutqini rivojlantirish

Surpedagog bolani paydo bo'lgan eshitishdan foydalanishga o'rgatadi, atrofdagi tovushlarni to'g'ri idrok etishni rivojlantiradi va og'zaki nutqni shakllantirishga yordam beradi. CI kasalligi bo'lgan bolada eshitish idrokini quyidagi sohalarida rivojlantirish kerak: tovushni aniqlash, kosmosda tovush manbasini lokalizatsiya qilish, nutq va nutqsiz tovushlarni farqlash, tovushlarning turli xususiyatlarini farqlash va bilish, nutq bo'lmagan atrof-muhitdagi tovushlarni ajratish va bilish, turli xil nutq signallarini ajratish, bilish va tanib olish. (fonemalar, so'zlar, iboralar).

Koxlear implantatsiyadan keyin bolalarni pedagogik rehabilitatsiyasi

Ovozni shunchaki kuchaytiradigan odatdagi eshitish vositalaridan farqli o'laroq, koxlear implantatsiya quloqning ishlamaydigan qismlarini chetlab o'tib, to'g'ridan-to'g'ri eshitish asabiga signal beradi. Shunday qilib, operatsiya vaqtida bemorning ichki qulog'iga elektrod tizimi kiritiladi, bu eshitish asabining saqlanib qolgan tolalarini elektr stimulyatsiyasi orqali tovushli ma'lumotni idrok etishni ta'minlaydi. Ammo, o'z-o'zidan, koxlear implantatsiya nutq protsessorini ulangandan so'ng darhol kar bolalarga ovoz signallarini farqlash va nutqni kommunikativ maqsadlarda ishlatishga imkon bermaydi. Shuning uchun koxlear implantatsiya protsessorini birinchi sozlashdan so'ng, bola eshitish qobiliyatini va nutqni rivojlantirishda pedagogik yordamga muhtoj. Operatsiyadan keyingi pedagogik rehabilitatsiya natijalarini o'rganish natijasida eshitishda nuqson bor bo'lgan bolaning ma'lum yoshga mosligiga qaramay, maktabgacha yoshdagi bolalarda operatsiyadan keyingi pedagogik rehabilitatsiya natijalari bir qator omillarga bog'liq ravishda katta farq qilishi mumkinligi aniqlangan.

1. Koxlear implantatsiyadan oldin eshitish qobiliyatini rivojlantirish darajasi va eshitish tajribasi mavjudligi.

2. Bolalarning til qobiliyati va nutq faolligining rivojlanish darajasi.

3. Shaxsiy psixologik xususiyatlar.

4. Birgalikda kasalliklar mavjudligi (ko'rish, aql va boshqalar).

5. Ota-onalarning (yoki ularning o'rnini bosadigan shaxslarning) rehabilitatsiya ishlarida faol ishtirok etish imkoniyati mavjudligi.

6. Jarrohlikning muvaffaqiyati.

7. Nutqiy protsessor sozlamalarining etarliligi.

8. Koxlear implantni doimiy ravishda kiyish mavjudligi.

9. Eshitish va nutq qobiliyatini rivojlantirishda ijobiy tajribaning paydo bo'lishi.

Koxlear implantatsiya qilingan barcha yosh bolalarni eshitish qobiliyatining rivojlanish darajasiga qarab uch guruhga bo'lish mumkin.

1. Nutqni o'zlashtirishdan oldingi davrda kar bo'lgan bolalar. Ushbu toifaga uch yoshgacha bo'lgan koxlear implantatsiyali barcha tug'ma kar bo'lgan bolalar kiradi.

2. Ikkinchi guruh eshitish tajribasiga ega va nutqni o'zlashtirish davrida eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalar.

3. shuningdek, erta yoshda protezlangan va ovozli pedagoglar bilan samarali shug'ullangan ba'zi bolalardan iborat.

Koxlear implantatsiyadan keyin bolalarda eshitish in'ikosining rivojlanishi bilan quyidagilarni yodda tutish kerak: signalni taqdim etishdan oldin bolaning eshitish va vizual e'tiborini jalb qilish kerak; dastlab, CI protsessorining etarli darajada sozlanishiga erishilmaguncha, bolalar past tovushlarni eshitmaydilar va reaksiyani yuzaga keltirish uchun siz yetarli hajmli tovushlarni ishlatishingiz kerak, ular tovushlarga yashirin reaksiyaning davomiyligini oshirmoqdalar, shuning uchun ovoz berganingizdan so'ng siz tanaffus qilishingiz va javob berish uchun vaqt berishingiz kerak, u yo'qligida signalni takrorlang, bolalarda u ko'pincha tovushga javoban emas, balki stimolni etkazib berish vaqtiga reaksiyani rivojlantiradi, shuning uchun tovushga vosita reaksiyasini ishlab chiqishda signallar orasidagi intervalning davomiyligini o'zgartirish kerak.

O'qituvchilar va ota-onalarning muntazam ishlashi bilan koxlear implantatsiyadan keyin yosh bolalarda eshitish qobiliyati odatdagi eshitish asboblarga qaraganda ancha tez rivojlanadi. Bu, ayniqsa, nutqni o'rganish paytida eshitish qobiliyatini yo'qotgan va eshitish tajribasiga ega bo'lgan bolalar uchun to'g'ri keladi. Eshitish in'ikosining jadal rivojlanishi bolalarning asta-sekin rivojlanib boradigan qobiliyati bilan so'zning tovushli tasviri va u tomonidan belgilangan mavzu o'rtasida barqaror aloqani shakllantirish bilan keskin farq qiladi (bola bu so'zlarni bilsa ham, ularning ma'nosini anglamasdan takrorlashi mumkin).

Nutqiy protsessor va darslarni birinchi marta yoqishdan keyingi birinchi oyda bolalarning ko'pi quloqlari bilan "past-baland", "uzun-kalta", bo'g'inlar sonida turlicha bo'lgan so'zlarni ajratib olishlari mumkin. Bolaning nutqni tushunishi uchun uni nutq signallarini aniqlash, farqlash, tanib olishga o'rgatish yetarli emas. Bola til tizimini mukammal o'zlashtirishi kerak, ya'ni ko'p so'zlarning ma'nosini, ularning ovozli tarkibini, jumladagi so'zlarni o'zgartirish va birlashtirish qoidalarini va aloqa uchun til vositalaridan foydalanishni o'rganishi. Ushbu darslarning maqsadi so'zlarning ma'nosini o'rganish va ta'sirchan so'z birikmasini to'plashdir. Nutq protsessorini yoqqandan so'ng, bu ish eshitish analizatorining faol ishtirokida

davom etadi. Lug'atni to'plashda yetakchi rol ota-onalarga tegishli bo'lib, boshida ularga nutqni tushunishni rivojlantirish uchun ushbu ishning ahamiyatini tushuntirish kerak. Eshitish qobiliyati zaif bolalarning odatiy eshitish vositalaridan farqli o'laroq, koxlear implantlari bo'lgan bolaning tez o'sib boradigan eshitish qobiliyati unga nutq signallarining eng past bo'laklarini - so'z elementlari va prefikslarni, prepeksiyalarni idrok etishga imkon beradi, ular shakllantiruvchi element bo'lib, bayonning sintaktik tuzilishini aniqlaydi. Bu bolaga ishning dastlabki bosqichlarida, ayniqsa eshitish tajribasi bo'lgan bolalar bilan ishlashda morfologiya va sintaksis qoidalarini o'zlashtirishga imkon beradi.

Koxlear implantatsiya paytida yosh bolalarning o'z nutqlari aksariyat hollarda umuman yo'q yoki ongsiz g'ovur bilan ifodalanadi. Nutq protsessorini yoqqandan so'ng og'zaki nutqni shakllantirish bo'yicha ishlar tez rivojlanayotgan eshitish idrokini, dunyo haqidagi g'oyalarni (turli xil ob'ektlar va hodisalar, ularning xususiyatlari va funktsiyalari haqidagi fikrlarni) rivojlantirish va bolaning ovozi va artikulyar taqlid qilish qobiliyatini shakllantirish asosida amalga oshiriladi. O'quv jarayonida yozish va o'qish (global, o'quv rejasi) qo'llaniladi. Bolalarda og'zaki nutqni rivojlantirish natijalari boshqacha. Biroq, birinchi o'quv kursining oxiriga kelib, ota-onalarning intensiv yordami sharti bilan, bola atrofdagi odamlarning nutqiy xususiyatlariga faol taqlid qila boshlaydi. Ko'pgina bolalar operatsiya qilingan paytdan boshlab 1,5 yil ichida bir nechta so'zlardan ibora tuzish qobiliyatiga ega bo'ladilar, bolaning so'zli lug'ati sezilarli orta boshlaydi. Operatsiyadan 2 yil o'tgach, bola turg'un nutqni shakllantiradi, bu bolalarga kundalik hayotda muloqot qilish, ko'rganlari haqida gapirish, she'r o'qish va qo'shiq kuylashga imkon beradi.

Bolaning nutqi va eshitishining rivojlanishi bevosita uning psixofizik rivojlanish darajasiga bog'liq. Shuning uchun koxlear implantatsiyadan keyin yosh bolalar bilan og'zaki bo'lmagan funktsiyalarni rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish kerak. Koxlear implantatsiyadan keyin bolalarning og'zaki bo'lmagan rivojlanishi ommaviy bolalar bog'chasining yoshi va dasturiy ehtiyojlariga asoslangan bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- a) motor faoliyati (katta va nozik motorli ko'nikmalar, ob'ektiv faoliyat);
- b) dunyoni idrok etish (ob'ektlar va ularning qismlarining xususiyatlari va funktsiyalari haqidagi fikrlar, hodisalar, narsalar va hodisalarning fazoviy va vaqtli munosabatlari haqidagi g'oyalar);
- v) diqqat (vizual, eshitish, ixtiyoriy, ixtiyoriy, diqqatning xajm, barqarorlik, taqsimot, o'zgaruvchanlik kabi xususiyatlarini rivojlantirish)
- d) xotira (eshitish, ingl, motor)
- e) xayol

f) tafakkur (vizual-samarali va vizual-figurativ fikrlash, loyihalash, ajralmas qismni yaratish, o'lcham, rang, shakl, miqdor va hokazolar bo'yicha ob'ektlarni saralash va saralash, og'zaki bo'lmagan tasniflash bo'yicha topshiriqlar, syujet rasmlari seriyasini tuzish bo'yicha topshiriqlardan foydalangan holda vizual-samarali va vizual-obrazli fikrlash) va boshqalar)

g) hissiy-ixtiyoriy soha (narsalarni oxirigacha etkazish, qiyinchiliklarni engish, o'z xohishlarini to'xtatish va boshqalarning manfaati bilan hisoblash qobiliyatini shakllantirish, bolani o'qitish jarayonida zarur bo'lgan narsa).

Koxlear implantatsiyadan keyingi asosiy reabilitatsiya jarayoni uyda ota-onalar va qarindoshlar tomonidan ta'minlanadi. Bolaning muvaffaqiyatli reabilitatsiyasini ta'minlaydigan asosiy shartlardan biri bu reabilitatsiyaning barcha bosqichlarida bola va uning oilasini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning individual dasturini ishlab chiqishdir.

Ota-onalarga yordam berish:

Koxlear implantatsiya qilingan bolada eshitish qobiliyatini o'rgatishning asosiy printsiplari:

1. Oddiy vazifalar bilan ketma-ketlik bilan murakkabroq narsalarga o'tishda eshitish qobiliyatini rivojlantirishni boshlang;

2. Ovozni yoki so'zni har bir namoyishidan oldin, bolaning qulog'iga ko'rsatish orqali bolaning e'tiborini jalb qilish kerak.

3. Ovozni eslab qolish va tahlil qilish uchun bola uni bir necha marta eshitishi kerak, shuning uchun ota-ona har bir tovushni aniq va sekin takrorlaydi.

4. Bola bir necha bor taqdim etilgan tovushni takrorlaydi, shu bilan birga uning tovushini diqqat bilan tinglaydi;

5. Bola bilan dars har doim u allaqachon yaxshi bajarayotgan vazifa bilan yakunlanishi kerak.

Bugungi kunga qadar koxlear implantatsiya yuqori eshitish qobiliyati va to'liq karlikli bolalarni reabilitatsiya qilishning eng samarali vositasidir. Koxlear implantatsiyadan keyingi reabilitatsiya kursining natijasi o'laroq, bolalar eshitish qobiliyatining jamiyatga integratsiyalashuv jarayonini muvaffaqiyatli tugatib, bolalar bog'chasiga borib, umumta'lim maktabida o'qishlari mumkin.

Shunday qilib, tug'ma karlik va nutqni o'rganish davrida eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalar (1-5 yosh), erta yoshida operatsiya qilish koxlear implantatsiyadan so'ng eshitish-nutqni tiklash nuqtai nazaridan eng istiqbolli guruhlardan biridir. Kichik yoshdagi bolalarni reabilitatsiya qilish 3-5 yil davom etadi va ko'p bolalar uchun uning yakuniy maqsadi ommaviy maktabga tayyorgarlik sifatida qaralishi mumkin. Buning uchun koxlear implantatsiya markazi mutaxassislarining, ushbu sohadagi mutaxassislarning va bolaning qarindoshlarining birgalikdagi harakatlari talab etiladi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Koroleva I.V. Kar bolalar va kattalarni koxlear implantatsiya qilish (elektrod eshitish protezlari). - SPb .: KARO, 2008 .-- 752 p.: Ill.
2. Kuzmicheva E.P., Yaxnina S.Z. Kar bolalarda og'zaki nutqni rivojlantirish. - M., 2003 yil.
3. Kukushkina O.I., Goncharova E.L. Koxlear implantatsiyali bolalarning dinamik tasnifi - ovozni o'qitish uchun yangi vosita // Defektologiya. - 2014. - № 2. - S. 29-35.
4. Kukushkina O.I., Goncharova E.P. Koxlear implantatsiyadan keyin psixologik va pedagogik yordam. Bolaning yangi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish: monografiya. - M.: Poligrafiya xizmati, 2014 - 192 p.
5. Sataeva A.I. Koxlear implantatsiya kar odamlarga yordam berish vositasi sifatida // Rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish. - №1. - 2008 yil.
6. Tarasova N.V., Dayhes N.A., Orlova O.S. Koxlear implantatsiyadan keyin bemorlarni har tomonlama rehabilitatsiya qilishda pedagogik yordam // Rossiya pedagogikasining ikki asrlik davri: Umumrossiya materiallari. kar o'qituvchilarning Kongressi. - Sankt-Peterburg: Nauka-Piter, 2006. - S. 400–402.
7. Shmatko N.D. Eshitish qobiliyati zaif bolalarni o'qitish va o'qitishning innovatsion shakllari // Rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni o'qitish va o'qitish. - 2009. - № 6. - S. 16–25.
8. Shmatko N.D. Nogiron bolalarni qo'shma yo'nalish bo'yicha guruhlarda o'qitishni va o'qishini tashkil qilish // Defektologiya. - 2010. - № 5. - P. 52–59.
9. Akramova, X. (2020). Methods of developing general work skills in mentally retarded students through information programs. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 7(1).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/697
10. Akramova, X. (2020). PECULIARITIES OF THE LABOR ACTIVITY OF MENTALLY RETARDED PUPILS. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 15(1).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/897

11. Akramova, X. (2020). Aqli zaif o'quvchilarda axborot dasturlari vositasida umumiy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 15(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/916
12. Akramova, X. (2020). Замонавий мультимедиа воситаларидан фойдаланиш - муваффакият гарови . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(12), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3162
13. Akramova, X. (2020). МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР БИЛАН ОЛИБ БОРИЛАДИГАН ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТ ТЕХНОЛОГИЯСИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/3994
14. Akramova, X. (2020). MEHNAT DARSLARIDA AQLI ZAIF BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(16), 1-5. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4025
15. Majidov, J., & Majidova, G. (2020). SHAXS IJTIMOIIY TARAQQIYOTIDA OILA MUHITINING O'RNI. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
16. Majidov, J. (2020). PSYCHOLOGICAL CRITERIA OF THE LEADER PERSONALITY. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
17. Majidov, J. (2020). Социальный интеллект как совокупность способностей, обеспечивающих адаптацию личности в обществе. *Архив Научных Публикаций JSPI*
18. Qodirova, M. (2020). Voyaga yetmagan o'smirlar xulq atvorini shakllantirishda olib boriladigan ishlar mazmuni. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
19. Qodirova, M. (2020). Особенности периода взросления подростка. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
20. Qodirova, M. (2020). Bolalar idrokini rivojlantirishda mashg'ulotlarning o'rni. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
21. Qodirova, M. (2020). Psixologiya fanlarini o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni va ahamiyati. *Архив Научных Публикаций JSPI*.

22.Qodirova, M. (2020). РОЛЬ ЗАНЯТИЙ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ СПОСОБНОСТИ РАЗМЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ. Архив Научных Публикаций JSPI.

23.Qodirova, M. (2020). KICHIK MAKTAB YOSHI 0 'QUVCHILARINI HAR TOMONLAMA SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSFSIYATLARI. Архив Научных Публикаций JSPI.

24.Qodirova, M. (2020). Shaxsning ichki konfliktlari va mexanizmlari. Архив Научных Публикаций JSPI.